

Part II

נשים לומדות יחד
NILI
CHICAGO INSTITUTE OF
WOMEN'S LEARNING

דברים שבקדושה and שיער באשה ערוה

(1) תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כד.

אמר רבי יצחק: טפח באשה ערוה. למאי? אילימא לאסתכולי בה - והא אמר רב ששת: למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים - לומר לך: כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף! אלא: באשתו, ולקריאת שמע. אמר רב חסדא: שוק באשה ערוה, שנאמר +ישעיהו מ"ז+ גלי שוק עברי נהרות, וכתוב +ישעיהו מ"ז+ תגל ערותך וגם תראה חרפתך. אמר שמואל: קול באשה ערוה, שנאמר +שיר השירים ב'+ כי קולך ערב ומראך נאוה. אמר רב ששת: שער באשה ערוה, שנאמר +שיר השירים ד'+ שערך כעדר העזים.

(2) רא"ש מסכת ברכות פרק ג סימן לז

א"ר יצחק טפח באשה ערוה... הא באחרת והא באשתו ולק"ש. ודבר שרגיל להיות מכוסה באשה...

(3) שולחן ערוך אבן העזר הלכות אישות סימן כא

והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה, כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה. ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שיערה.

(4) רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה יז

לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק אחת פנויה ואחת אשת איש...

(5) רא"ש מסכת ברכות פרק ג סימן לז

...אמר רב ששת שער באשה ערוה בנשים שדרכן לכסות שערן אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן:

(6) שולחן ערוך אורח חיים סימן עה סעיף ב (הלכות קריאת שמע)

שער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו. הגה: אפי' אשתו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש, מותר.

(7) משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן עה סעיף ב

שדרכה לכסותו - ואפילו אם אין דרכה לכסותו רק בשוק ולא בבית ובחצר מ"מ בכלל ערוה היא לכו"ע אפילו בבית ואסור שם לקרות נגדה אם נתגלה קצת מהן. ודע עוד דאפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגילוי הראש בשוק כדרך הפרוצות אסור וכמו לענין גילוי שוקה דאסור בכל גווני וכו"ל בסק"ב כיון שצריכות לכסות השערות מצד הדין [ויש בזה איסור תורה מדכתיב ופרע את ראש האשה מכלל שהיא מכוסה] וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה נזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד עתה בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן...

(8) ערוך השולחן אורח חיים סימן עה סעיף ז

ועתה בואו ונצווח על פרצות דורינו בעוונותינו הרבים שזה שנים רבות שנפרצו בנות ישראל בעון זה והולכות בגילוי הראש וכל מה שצעקו על זה הוא לא לעזר ולא להועיל ועתה פשתה המספחת שהנשואות הולכות בשערותן כמו הבתולות או לנו שעלתה בימינו כך מיהו עכ"פ לדינא נראה שמותר לנו להתפלל ולברך נגד ראשיהן המגולות כיון שעתה רובן הולכות כך והוה כמקומות המגולים בגופה וכמ"ש המרדכי בשם ראבי"ה בספ"ג וז"ל כל הדברים שהזכרנו לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישינן דליכא הרהור עכ"ל וכיון שאצלנו גם הנשואות כן ממילא דליכא הרהור [והרי"ף והרמב"ם השמיטו לגמרי דין שיער וקול משום דס"ל דלאו לק"ש איתמר עב"י]:

How Much to Cover Up?

9) חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף כד עמוד א

והא דאמר רב יצחק טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו ובק"ש פירש הראב"ד ז"ל דאפשר דוקא ממקום צנוע שבה ועלה קאתי ר"ח למימר דשוק באשה מקום צנוע וערוה הוא ואפילו לגבי בעלה אע"פ שאינו מקום צנוע באיש, אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה שאינו זמר ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד...

10) שו"ת מהר"ם אלשקר סימן לה

שאלה שאלת ממני הידיד אם יש לחוש לאלו הנשים שנהגו לגלות שערן מחוץ לצמתן להתנאות בו... תשובה איברא דאין בית מיחוש לאותו שער כלל כיון שנהגו לגלותו ואפילו לק"ש. וההיא דשער באשה ערוה לא מיירי אלא בשער שדרך האשה לכסותו...

11) שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן עה סעיף ב

שער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו. הגה: אפי' אשתו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש, מותר. הגה: וה"ה השערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א) וכל"ש שער נכרית, אפי' דרכה לכסות...

12) שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן לו

...מייתי הרשב"א שכ' בנשואות נמי אותן שערות הרגילות לצאת חוץ לצמתן והבעל רגיל בהן לא מיטריד הבעל בהן ומותר להבעל לקרות ק"ש כנגדן ע"ש כי כן כוונתו. והנה בשיר השירים [ד' - א'] כתיב מבעד לצמתך שערך כעדר העזים, פירוש שיבח בה קרא בשני דרכים, א' ששערה יפה כעדר העזים, שנית שבחה בצניעות שהרי אותן שערות היפות המיפות אותה אם היו מגולים מ"מ מתכסים הם מבעד לצמתך, שמלבד כובע שעל ראשה עוד יש לה צמת בגד המצמצם השער שלא יבצבצו לחוץ, ומ"מ אותן מעט שא"א לצמצם כ' רשב"א שהיוצאים מהצמות אינם ערוה לגבי בעל דרגיל בהן ומותר לקרות ק"ש כנגדן... דת יהודית אפילו קלתה אסור עד שיהי' לה עוד כובע ע"ג קלתה... הכלל היוצא כל שום שער בשום מקום בראש ופדחת בנשואה אפילו בחדרה ערוה היא אם לא שיש לה מטפחת בראשה ובשוק וחצר של רבים גם כובע, ואמנם בשורה שער שבין אזן לפדחת ואינה מקולעת וסד בסיד במקום שנהגו אינה ערוה...

13) שיר השירים ד:א

הַנָּה יָפָה רַעֲיָתִי הַנָּה יָפָה עֵינֶיהָ יוֹנִים מִבְּעַד לְצִמְתָּהּ שְׁעָרָהּ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שְׁגִלְשֵׁי מִהַר גִּלְעָד:

14) משנה ברורה סימן עה ס"ק יד

לצאת וכו' - ר"ל שמלבד כובע שעל ראשה יש לה צמת והוא בגד המצמצם השער שלא יצאו לחוץ ואותו מעט שא"א לצמצם ויוצא מהצמת ע"ז מקיל הרשב"א [חתם סופר סימן ל"ו ע"ש] ובזוהר פרשה נשא החמיר מאוד שלא יתראה שום שער מאשה... וכתב המ"א דראוי לנהוג כהזוהר וביומא איתא במעשה דקמחית בזכות הצניעות היתירה שהיתה בה שלא ראו קורות ביתה אמרי חלוקה יצאו ממנה כהנים גדולים:

15) שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נח

...הנה עצם האיסור נאמר בכתובות דף ע"ב תנא דב"ר ישמעאל מקרא דופרע את ראש האשה אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ולא נאמר אזהרה שלא יצאו בשערותיהן מגולות, משמע שתלוי בחשיבות פריעה על הראש בכולל שבשביל גילוי מעט שערות אין להחשיב שהראש הוא פרוע. שאם היה נאמר האיסור על השערות היה שייך לומר שנידון כל מעט שערות בפני עצמן אבל כשנאמר על הראש הרי יש לידון על הראש בכולל.

...ודאי שלכל הפחות חלק גדול מהראש יותר מטפח הרבה היה מגולה, וממילא אין למילף לאסור לנשים מהאי קרא בפחות מדין הפריעה שבסוטה.

...מ"מ הא עכ"פ יש למילף דכל הראש הוא ממקומות המכוסים... וכיון שכל הראש הוא מקום המכוסה, יש לאסור ממילא מדין ערוה כמו מקומות המכוסות שבגופה...

ולכן כיון שבדין מקומות המכוסים יש חלוק בין טפח לפחות לענין ראייה שלא בכוונה... גם בשערות יש חלוק זה דאין מקום להחמיר בשערות יותר מגופה כיון דכל האיסור הוא משום שנחשבו מקום מכוסה, וממילא נראה דאף לה"א שברמ"א דבאשה אחרת אפילו בפחות מטפח הוא ערוה נמי לא יפלוג בשער, דשאני בשר דבכל הנשים הוא מקום מכוסה ובכל מקום מכוסות סובר דהוא ערוה אף בפחות מטפח... אבל בשער... דהא בתולות אין מכוסות וכן בביתה אינה צריכה לכסות, לכן אף שעכ"פ נחשבו כל השערות מקום המכוסה מצד שלא מסוים אין להחשיב ערוה בפחות מטפח... והרי ליכא איסור גם לגבי אחריני... ולכן אין לאסור כשרוצה לגלות...

...וכוונת הרשב"א ברכות דף כ"ד שכנגד השערות שמחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד, אפשר הוא אף ביוצאות טפח שכן יותר משמע שם ברשב"א דקאי על טפח באשה שמסיק דוקא ממקום צנוע אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה ושערה מחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להם משמע שהוא אף בטפח... ולכן אף להחולקין על הרשב"א אולי יודו שלא נאסר בפחות מטפח...

...ולכן לדינא אף שמן הראוי שיחמירו הנשים לכסות כדסובר החת"ס הואיל ויצא מפומיה דגאון גדול כמותו... אבל פשוט שאלו הרוצות להקל... אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית ח"ו, ואין להמנע אפילו לת"ח ויר"ש מלישא אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצות ובעלת מדות. אבל הוא רק ערך ב' אצבעות בגובה שהפנים הוא ערך אורך ב' טפחים ויהיה בצרוף פחות מטפח ויותר אסורה.

Keeping it Under Wraps or Under Wigs?

16) תלמוד בבלי מסכת שבת סד:

משנה. יוצאה אשה בחוטי שער, בין משלה, בין משל חבירתה, בין משל בהמה. ובטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורין, בכבול ובפאה נכרית לחצר...

17) רש"י מסכת שבת סד:

בחוטי שער - שקולעת בהן שערה.
פיאה נכרית - קליעת שער תלושה, וצוברתה על שערה עם קליעתה, שתראה בעלת שער.

18) שלטי גבורים בדפי הרי"ף כט.

משמע להדיא שמתותרות בנות ישראל להתקשט בהן דשער באשה ערוה דקאמור לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש. ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שערה אין כאן משום שער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש. ונראה דלא שנא שערות דידה ל"ש שערות של חברתה, כל עוד דעבידי לכסוי השער והן תלושות אע"פ דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שער אין בכך כלום.

19) מגן אברהם סימן עה ס"ק ה

וכ"ש שער נכרי' וכו' - כצ"ל וכ"ה בש"ע ד"ו וכ"כ בש"ג דמותר לכתחלה כדאיתא במשנה פ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שער וכו'...

20 משנה ברורה סימן עה ס"ק טו

שער נכרית - קרי נכרית להשער שנחתך ואינו דבוק לבשרה וס"ל דע"ז לא אחז"ל שער באשה ערוה וגם מותר לגלותה ואין בה משום פריעת הראש [כא] ויש חולקין ואומרים דאף בפיאה נכרית שייך שער באשה ערוה ואיסור פריעת ראש וכתב הפמ"ג דבמדינות שיוצאין הנשים בפיאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע ומשמע מיניה שם דאפילו שער של עצמה שנחתך ואח"כ חברה לראשה ג"כ יש להקל ובספר מגן גבורים החמיר בזה עי"ש. וכתב עוד שם דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית בודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין עי"ש:

21 שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ב סימן יב

...הנכון לע"ד אף שאיכא מאן דחושש לאסור פאה נכרית משום מראית עין עיין בעטרת זקנים או"ח סימן ע"ה, מ"מ רוב רבותינו וגם מאלו שסומכין עיקרי ההוראה עליהם מתירים והם הרמ"א שם ובסימן ש"ג בד"מ והמג"א והפמ"ג, וכן משמע גם מהגר"א שסובר כן שלא אסרו בזה משום מראית העין... ועוד משום שברוב הפעמים ניכר שהשערות הם מפאה נכרית, ואף אם אינו ניכר לאנשים שאין מסתכלין כ"כ בנשים עד שיכירו מ"מ לנשים ודאי ניכר ברובא דרובא ואולי גם כולן ניכרות, ולכן בשביל מה שנזדמן לפעמים רחוקות שלא ניכר לא אסרו... ולכן לדינא אין כתר"ה יכול למחות ביד אשתו הרבנית החשובה מללבש פאה נכרית, שאף אם כתר"ה רוצה להחמיר אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה

Lubavitcher Rebbe, *Likkutei Sichos*, Volume 13, pg. 188 (22

...The difference between a *shaitel* and a kerchief is the following: It is easy to take off a kerchief, which is not the case with a *sheitel*. For instance, when one is at a gathering and wears a *shaitel*, then even if President Eisenhower were to enter, she would not take off her *shaitel*. This is not so with a kerchief which can easily be removed... It is possible that she will say that she will wear a kerchief properly. If she does so, then surely it is well. But... why place oneself in the path of temptation?...

23 שו"ת יביע אומר חלק ה - אבן העזר סימן ה

וגם הלום ראיתי מ"ש בשו"ת אגרות משה (מה"ת אה"ע פי' יב), בהיתר פאה נכרית. ע"ש. ואין דבריו מחוורים כלל. והעיקר כדברי רוב ככל האחרונים הנ"ל לאסור בזה, ומצוה רבה לפרסם האיסור ברבים, ובפרט לספרדיות שנהגו לאסור מימות עולם ומשנים קדמוניות, ורק כעת התחילו ללמוד מאלו המורות היתר לעצמן שלא ברצון חכמים, דילפי הני נשי מקלקלתא ולא מתקנתא, ומצוה להודיען שזוהי פירצה חמורה בגדר הצניעות של בנות ישראל הכשרות, וכמ"ש הגאון מהר"א תאומים בעל חסד לאברהם: שצריך למחות ולמנוע בנות ישראל לצאת בפאה נכרית... וכל אשה המקבלת עליה לשמור לעשות ככל דברי רבותינו הפוסקים שאסרו הדבר בכל תוקף, ולצאת אך ורק בכובע או מטפחת המכסה את כל ראשה, תתברך בכל הברכות שבתורה...

24 שו"ת יביע אומר חלק ד - אבן העזר סימן ג

אולם נראה שיש מקום להתיר לאלמנה או גרושה לילך עם פאה נכרית ברה"ר, כי הנה ידועים דברי השלטי הגבורים ס"פ במה אשה (ס"ד): שנ"ל להתיר לנשים לצאת בפאה נכרית... ובפרט במקום צורך גדול שהדבר נוגע לעבודתה ופרנסתה. ודו"ק.

ג) ונראה צעטס בדבר, דכוא משום דקיס לכו לרבנן,
דאין הילכהיר שולע, חלא בדבר בדבוק צנוף
 באשה עלמה, היינו הדבר בדבוק צנוף בערוה שלמה,
 דאין שליטה, לביהיר חלא בדבר שיש לו נפש חיונית, לא
 בדבר שאין לו נפש חיונית, ולכן צנחלש צנוף באשה,
 זיטל ממנו נפש בחיונית, כרי פקע ממנו חותכ הערוה
 שפיתח עליו צומן שהיה דבוק צנוף באשה, דכרי הוא
 כפגרי מח, שאין לביהיר שליטה בו, ולכן בחירו להסתכל
 בו, דכיון שאין לביהיר שליטה בו, כרי לא יבוא לירי
 כרכו.

ה) ואשר לעטס משום מראית העין שהרואה יחשוב
 שהוא שער שנוטפה כנה פשוט, במקומות שאין
 רגילים בכך, לנבש פילא נכרית, ודאי דיש מקום לחוש
 מפני מראית העין, ובודאי דגם בהה"צ לא כי לבחור,
 חלא במקומות שבהו בכך, כמו שדייק וחני בזכ"ל, וסמך
 לגיסם היואלות בכסוי שערות שלהם כשהם נשואות
 במקום קליעת שערן גושאות שערות חנרוחיכן וכר ע"כ,
 כרי לך דכל דכיון איגס חלא למטא סמוכות למנהג שבהו
 נשים בכך דכזו אין ענין למראית העין דכיון דכבו בכך
 כרי כולם יודעים דכוא פילא נכרית אך ודאי דצמקוס
 שאין מנהג, ודאי דגם כוא מודה צמודים דרבנן, דאין
 מקום לבחור להם צלכתחילה, מפני מראית העין.

Tresses Trending Today

26) רב משאש, מים חיים חלק ב סימו קי
 יעו"ש. הראת לדעת שחדבר תלוי במנהג, וא"כ
 בזה"ז שכל נשי העולם כפלו מנהג הקודם וחזרו
 למנהג פשוט לגלות את ראשן ואין להם כזה
 שום חסרון צניעות ולא פריצות חלילה, וכ"ש
 שאין להם בזה שום גוול, ונהפוך הוא כי זהו
 הודן ותפארתן. וכסוי ראש נחשב בעיני נשי הזמן
 לחסרון דעת, וחוסר נקיון ותקון וסדר, ולכן פקע
 אסורא מגלוי הראש בזה"ז וכבר כתכתי על זה

27) שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן קיד

בדבר אשה שאינה רוצה לכסות שיערה בזמן הזה שבעוה"ר רוב נשים אף משומרי תורה מזלזלין בזה אם מחוייב
 לגרשה, הנה בזה"ז שאין מגרשין בע"כ אין נוגע זה למעשה דבשביל זה לא נתיר לגרשה בע"כ ולא לישא אשה
 אחרת, וממילא אין נוגע זה גם לענין כתובה דהא יצטרך הבעל ליתן לה כל כך מעות עד שתתרצה לקבל הגט.
 ובגוף הדבר כיון שבזה"ז אין להחשיבה פרוצה בזה כיון שהרבה מזלזלות בזה אין להפסידה כתובתה. ואם ידע
 הבעל מתחלה כשנשאה שאינה רוצה לכסות השער ומ"מ נשאה וכתב לה כתובה, אף אם היה זה בזמן שרוב
 הנשים היו מכסות שערן כדין נמי היה צריך ליתן לה כתובה כיון שידע ונתרצה ונתחייב לה הכתובה. ודין הגמ' הוא
 רק כשלא ידע שחשב שתתנהג ככל בנות ישראל הכשרות ולבסוף לא רצתה, או שאחר זמן קלקלה מעשיה בזה
 ואינה רוצית שוב לכסות שיערה בזה אמרו שיוצאה בלא כתובה. ובזה"ז אם לא אמרה לו קודם הקידושין שתכסה
 שיערה לא היה יכול לסמוך על חזקת כשרותה שתכסה שיערה והווי זה כידע ונתרצה שאין שייך כלל לדון להפסידה
 כתובתה.

Perspectives of Various Women who Cover their Hair

Excerpted from *Hide and Seek: Jewish Women and Hair Covering*

Yael Weil: "...When I put a covering on my head, it makes me aware that God is above me and that whatever I set out to accomplish, I can do only with His trust and assistance. Covering my hair helps me remember that I am not only about what everyone else can see. It is a daily reminder that the intensely private relationship between me and my Maker is so much more important than anything external. And it sends a very subtle, yet powerful, message that my connection with the Divine must be the basis of all of the choices I will make."

Aviva Zacks: "When it comes down to it, the decisions we make are what define us. Every morning I look at myself in the mirror, knowing that I am willing and able to live up to the commitments that I make, regardless of how difficult they may be."

Rivkah Lambert Adler: "One day, I had a conversation with my sister-in-law, which proved to be a pivotal point for me. At that stage of becoming religious, I was perpetually protesting seeming inequities between men and women. It seemed that every uniquely Jewish ritual explicitly excluded women. My sister-in-law accurately point out that, in my search for uniquely Jewish ways to enhance my spiritual growth as a woman, I had neglected to seriously consider covering my hair all the time. Her logic was inescapable. This new perspective gave me a reason to cover my hair for *my* benefit... It has long been my contention that the role of The Jewish woman is far subtler than the role of the Jewish man. The Jewish man's path is clear from the outset—they fill very public roles, putting on *tefillin*, wearing prayer shawls, covering their heads with *kippot* every day. When I first began to really learn about Judaism, I thought everything that was interesting to do was masculine. With the help of heaven, I persevered through that painful year until I discovered that the role of the Jewish woman in approaching God is more subtle. I want to feel closer to God in my own way, not by copying the ways of Jewish men. By requiring me to make an unmistakably feminine, explicitly Jewish, decision every morning of my life, covering my hair helps me stay connected to my identity as a Jewish woman, yearning for holiness."

Susan Rubin Weintrob: "I don't wear a hat to stand out or to be different- I wear a hat to link myself to the many generations of women before me... It reminds me of the promise I made—not just to wear something on my head but to try to live as a good Jew... my hat becomes an outward symbol of this promise, making it harder for me to forget Jewish law and tradition."

Tehilla Goldman (pseudonym): "...although I try to look attractive, I believe that covering my hair draws attention away from my appearance and toward me as a person... When a woman is more covered, including her hair, she can feel freer, not wondering if people are looking only at the surface."

Ruth Ben-Ammi (pseudonym): "...the moment you take off your covering, you look so young. You see how powerful the hat is. It's a surprise, something refreshing... The moment people see my hat, they know I'm off-limits, and I think that's wonderful. I feel protected. I belong to someone; we belong to each other, it's like a secret that anyone can see. Something covered is always a mystery."